

Чланак примљен 24. октобра 2019.
Чланак прихваћен 28. новембра 2019.

Марија Маглов *

студент докторских студија, истраживач-сарадник
Музиколошки институт Српске академије наука и уметности, Београд

**Bojana Radovanović, *Eksperimentalni glas: Savremena teorija i praksa*,¹ Beograd:
Orion Art, 2018, 169 strana, ISBN 978-86-6389-073-2**

Музиколошкиња и теоретичарка уметности Бојана Радовановић објавила је 2018. године монографију посвећену проблему експерименталног гласа у савременој теорији и пракси. Ауторка се подухватила обраде теме која покрива неколико „горућих“ поља теоријске мисли последњих година, како у смислу садржаја, тако и у смислу методологије. Када је у питању садржај, њен фокус на аспекте перформативности и самог гласа (који разуме као звук, не само као говор/језик, што увек указује на његову везу са телом, те на могућности његове политичке интервенције /Радовановић 2018:11/), ослања се на рецентне студије које су фокусиране на перформанс, извођачко тело и политичко деловање уметности. Када је у питању методологија, студија је трансдисциплинарног карактера, с обзиром на то да главна идеја мишљења о експерименталном гласу и могућностима његовог деловања, те теоријска разматрања која се на ове проблеме односе, „теку“ између дисциплина музикологије, студија перформанса, теорије уметности, психологије, филозофије и, уопштено говорећи – у лиминалним зонама између музике, театра и поезије /Ibid., 12/. У том смислу, није случајност што се ова монографија појављује у оквиру серије “ПХ – преко хуманистике”, коју уређује др Миодраг (Мишко) Шуваковић. Последња едиција надовезује се на сличне уредничке подухвате спроведене током последње четири године. Иако наслови објављени у овом периоду покривају различите теме, њихова заједничка одлика јесте истраживање интер- и трансдисциплинарних перспектива савремене хуманистике.

Књига Бојане Радовановић заснована је на њеној мастер тези (проширеној и допуњеној), одбрањеној на Факултету за медије и комуникације под менторством др Мишка Шуваковића. Може се приметити да студија није оријентисана ка развијању једне специфичне проблематизације теме. Уместо

* Ауторкина контакт адреса: marijamaglov@gmail.com

¹ Овај приказ је написан у оквиру пројекта “Идентитети српске музике од локалних до глобалних оквира: традиције, промене, изазови” (ев. бр. 177004), који је подржало Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

тога, ауторка доноси садржајан преглед одабраних савремених теоријских разматрања гласа уопште, као и неколико студија случаја пракси XX и XXI века, у којима је експериментални глас главно средство уметничке и политичке интервенције. Имајући у виду да је литература о (експерименталном) гласу на српском језику ретка, те да, колико је ауторки рецензије познато, обухватна монографија која се тиче сличне проблематике не постоји у локалном контексту, одлука да се заузме позиција у којој ће се пре свега представити постојеће теорије и праксе експерименталног звука показује се као значајна за увођење теме у локални теоријски дискурс.

Концептуална прецизност и јасно постављене координате у којима су главне замисли спроведене, демонстриране су и кроз јасноћу структуре монографије. Студија је подељена у пет поглавља. Поред увода и закључка, постоје три главна поглавља, као и два прилога, глосар, индекс имена, резиме на енглеском и белешка о ауторки. У уводном тексту, дате су поменуте координате студије, са ауторкиним објашњењем тога како чује и разуме глас (*Како чујем/разумем глас?*). Прво поглавље носи наслов *Опита теорија гласа*. Узети су у обзир истакнути теоријски приступи који долазе са позиција психоанализе, биополитике, теорије гласа и тела. 'Објектност' гласа, његова материјалност, глас као индикација присуства субјекта и тела, као и индикација политичког деловања субјекта, представљени су кроз следећа потпоглавља: *Глас – поглед из психоанализе*, *Глас и политика* и „*Тај глас никако не може потицати из тог тела*“ – *Глас и тело*. Међу главним ауторима чије теорије (као и интерпретације теоретизација других аутора) фигурирају као референтне тачке јесу Младен Долар, Јелена Новак, Ђорђо Агамбен (Giorgio Agamben), Адријана Кавареро (Adriana Cavarero), Ролан Барт (Roland Barthes), Брендон Лабел (Brandon LaBelle). За Б. Радовановић, одабрани теоријски приступи/ставови подвлаче неколико питања око проблема језика у односу на глас, те око перформативног тела, што прати њену раније изнету тезу о начину на који разуме глас. Она се могу условно свести на питања: како се језик може 'заобићи' и како се ово показује у различитим експерименталним уметничким праксама (Ibid., 52).

Пре детаљнијег испитивања ових конкретних питања, ауторка даје кратки преглед историја гласа у музици, поезији и театру у оквиру другог поглавља, *Глас/тело у извођачким уметностима*. Пролазећи кроз поменута уметничка поља, као и кореспондирајуће научне дисциплине, ауторка представља историјски централне идеје о третману гласа у свакој од њих појединачно, да би затим објаснила њихову блискост у XX веку, те појаву уметности перформанса. Поглавље је закључено дискусијом о тезама Паола Вирно (Paolo Virno) о виртуозитету, раду и политици. Док Вирно позајмљује концепт виртуозитета како би објаснио (начин) рад(а) у постфордизму, Бојана Радовановић користи његов концепт како би разумела политичност извођења, и, прецизније, извођења експерименталног гласа. Она разуме виртуозност у традиционалном смислу као техничко умеће, али и у Вирноовом смислу политичке виртуозности. Комплементарно томе, експерименталне квалитете извођења ауторка разуме

истовремено у смислу материјалности гласа и истраживања граница гласовног израза, као и у смислу садржаја експерименталних гласовних извођења и њиховог политичког деловања.

Ове паралелне линије разумевања концепата виртуозитета, експеримента, извођења, показане су у централном поглављу, *Експериментални глас*. Ауторка је анализирао неколико студија случаја различитих уметничких схватања експеримента, гласа и извођења, почевши од дадаистичких експеримената Курта Швитерса (Kurt Schwitters), до пракси XXI века, закључно са радом Антоније Бер (Antonia Bär). Међу студијама случаја могу се препознати две групе. У првој су наративи о активностима и делима Швитерса, Стива Мекаферија (Steve McCaffery), Антонена Артоа (Antonin Artaud) и Кети Берберијан (Cathy Berberian), који ауторка препознаје као „манифестне појаве/фигуре/дела звучне поезије, музике и театра“ (Ibid., 78). Мекафери је представљен у овој групи како због своје уметничке, тако и због теоријске праксе. Између његове звучне поезије оријентисане ка укидању знака, Швитерсове специфичне комбинације Мерца и композиције (путем колажног компоновања звука), Артоове критике европског театра дате кроз инсистирање на предлингвистичком и прималног деловања, и „новог вокалитета“, инвенције нових техника вокалног извођења и поигравања границама између популарне културе и авангардне уметности Кети Берберијан, постоји заједничка нит евидентна у заобилажењу значења језика и знака, и фокусирања на звучне карактеристике гласа и његове афективне квалитете. Осим тога, истакнуто је политичко деловање ових уметничких исказа, што је такође случај са остатком студија случаја које се грубо препознају као друга група. У питању су примери који се у XXI веку надовезују на манифестне идеје. Међу њима су политички активизам изведен кроз електро-акустички театар Дијаманде Галас (Diamanda Gallás), њено истраживање 'монструозности' гласа и тела, као и активизам изведен у новом театру и 'вокалном дрегу' ('vocal drag') Лори Андерсон (Laurie Anderson). Даљи примери укључују: ране опере Роберта Вилсона (Robert Wilson) и његово ослањање на фонетске квалитете језика; пројекат *Месечево дете* (*Moonchild*) Џона Зорна (John Zorn), са посебном пажњом датом проширеним вокалним техникама Мајка Патона (Mike Patton); најзад, театрализацију смеха као посебног вида људске комуникације, који делује као субверзија система језика у перформансу *Rire/Laugh/Lachen* Антоније Бер. У завршном поглављу, *'Извођење' епилога*, ауторка резимира изнете тезе, закључујући да се „разматрани експериментални гласови виртуозно поигравају са горућим питањима свога времена“, те да се „показују као политички прегнантни и интервентни фактори“ (Ibid., 139).

С обзиром на то да за читаоце у Србији ова студија има смисао својеврсног увода у тему, два прилога су посебно драгоцене: кратке биографије уметника/ца поменутих кроз студију, као и превод манифеста Кети Берберијан, *Нови вокалитет*, на српски језик. Напори К. Берберијан да успостави сопствени специфични приступ вокалитету, њена еманципација од Лучана Бериа (Luciano

Berio) као једне од централних фигура света авангардне музике (и бившег супруга), њен афирмативни приступ флуидним границама између уметности и популарне културе, могу генерално бити сагледани као вид афирмације Другости. На сличној линији може да се разуме опаска Адријане Кавареро да „жена пева, човек мисли“ и накнадно позиционирање ове тезе као зрна из којег се може извести „темељна историја човечанства, родних односа, филозофије, метафизике, музике и (...) гласа“ (Ibid., 48). На одређени начин, тежња да се истакну дискусије о Другости у њеним многим формама, алтернативни начини израза који су у бити експериментални и оријентисани ка интервенцији у култури и друштву, као и истицање аутора/ки који су ове квалитете стављали у први план, могу се разумети као латентне вредности студије Бојане Радовановић. Истицање поменутих квалитета у, како је већ истакнуто, раној студији на тему експерименталног гласа у контексту српског језика, јесте интересантна интервенција у локалном теоријском дискурсу.